

JÓZEF ŚLIWIŃSKI

WŁADYSŁAW BIAŁY

(1327/1333–20 luty 1388)

Ostatni książę kujawski

Największy podróżnik
spośród Piastów

avalon

Józef Śliwiński (ur. 1947), prof. dr hab., kierownik Zakładu Historii Starożytnej i Średniowiecznej w Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie. Zajmuje się głównie historią cystersów w Polsce średniowiecznej, ostatnimi Piastami z linii kujawskiej, dziejami ziemi lubawskiej oraz Podlasia i Grodzieńszczyzny w Wielkim Księstwie Litewskim. Opublikował ok. 135 prac, w tym 12 książek, przykładowo: *Kazimierz Wielki. Kobiety a polityka*, Olsztyn 1994; *Studia z dziejów Lubawy i okolic do 1939 roku*, Olsztyn 1996; *Z dziejów Rucianego-Nidy i okolic*, Olsztyn 1996; *Zakon Krzyżacki a cystersi z Oliwy i Pelplina*, Warszawa 1999; *Powiązania dynastyczne Kazimierza Wielkiego a sukcesja tronu w Polsce*, Olsztyn 2000 czy *Grodzieńszczyzna i Podlasie w XIV-XVI wieku w Wielkim Księstwie Litewskim (wielkooksiężęce puszcze i włości, eksploatacja, pożary)*, Olsztyn 2010.

Władysław Biały

(1327/1333–20 luty 1388)

Ostatni książę kujawski

Największy podróżnik
spośród Piastów

Józef Śliwiński

Władysław Biały

(1327/1333-20 luty 1388)

Ostatni książę kujawski

Największy podróżnik spośród Piastów

AVALON

2011

Iwone i Piotrowi

Redakcja i korekty

Zespół

Opracowanie typograficzne

Sławomir Onyszko

Rysunek pieczęci

Wojciech Rak

Projekt okładki i stron tytułowych

Iwona Weiman

Na okładce

Pieczęć herbowa Władysława Białego 1355–1362

Copyright by Józef Śliwiński, Kraków 2011; wyd. II poprawione i uzupełnione

ISBN 978-83-7730-960-5

Z a m ó w i e n i a p r z y j m u j e

A

Wydawnictwo AVALON T. Janowski Sp. j.
ul. Fiołkowa 4/13 • 31-457 Kraków
tel. 48 606 750 749
zamowienia@wydawnictwoAVALON.pl

www.wydawnictwoAVALON.pl

Wstęp

W istniejącym do dziś kościele św. Benigna w Dijon we Francji, dawniejszym opactwie benedyktynów, znajduje się piękna gotycka płyta nagrobkowa z XIV w. Na niej wyryta jest postać naturalnej wielkości stojąca na dwóch lwach, przedstawiająca zakonnika w koronie, trzymaną przez anioła. Po obu stronach głowy dwa inne anioły trzymają herby Kujaw i ziemi dobrzyńskiej (?). Otok owej tajemniczej rzeźby tworzy krótki łaciński (gotycki) napis, który wyjaśnia, kim jest ów koronowany mnich w stroju benedyktyńskim: „Tu leży mąż świetny i pobożny pan Władysław Biały, niegdyś ksiączę polski, przez kilka lat mnich tego klasztoru, później uwolniony od ślubów zakonnych przez papieża z powodu sukcesji tronu polskiego. Zmarł w Strasburgu [20 lutego] 1388 roku i tu według życzenia [w Dijon] pogrzebany został[...]”¹.

¹ K. Stronczyński, *Władysław Biały ksiączę gniewkowski*, [w:] tegoż, *Pomniki książęce Piastów lenników dawnej Polski*, Piotrków 1888, s. 71–80; tu s. 73, 75: „Hic iacet vir illustris et devotus dominvs Vladislavs quondam dvx albvs Poloniae monachvs hvius monasterii per plvres annos existens postmodvm dispensatvs per papam pro svccessione Regni Poloniae obiit in civitate Argentina hic eligens sepeliri. Anno Mili. CCC octavagesimo octavo [X.] Kal. Martii. Anima evis requiescat in pace. Amen”; por. A. Oleszczyński, *Wspomnienia, cz. I. O Polakach, co słynęli w obcych i odległych krajach. Opisy i wizerunki*, Paryż 1843, s. 100; K. W. Wójcicki, *Książę Biały*, w: *Szkice historyczne i z domowego życia niedawno ubiegłej przeszłości*, Kraków 1869, s. 84; G. Dumay, *Epigraphie bourguignonne. Eglise et abbaye de Saint-Bénigne de Dijon*, Paris-Dijon 1882, s. 38; S. Starowolski, *Monumenta Sarmatorum*, Cracoviae 1655, s. 816; J. Leniek, *Władysław Biały*, „Przewodnik Naukowy i Literacki”, t. 15, 1887, s. 136–137; odbitka z tegoż „Przewodnika Naukowego i Literackiego”, Lwów 1887, s. 4, 21; O. Balzer, *Genealogia Piastów*, Kraków 1895, s. 370–371 i n; wyd. 2, Kraków 2005, s. 646 (cytowano

Dzisiejszy nagrobek oraz napis² różni się od wystawionego przez współczesnych w XIV w. Nagrobek został odnowiony w drugiej połowie XVIII w. oraz w 1869 r. przez księcia Władysława Czartoryskiego. Przeniesiono też wtedy okazałą płytę z przedstawieniem księcia-mnicha z posadzki kościoła i wmurowano ją w południową ścianę świątyni, prostopadle, a nie poziomo – jak poprzednio, co uchroniło ją przed dalszym zniszczeniem. Na pamiątkę tej zmiany wmurowano obok czarną marmurową tablicę³.

Jakie były dzieje życia tego księcia, którego miejscowe tradycje czynią aż sukcesorem korony polskiej? Dlaczego zmarł on na obczyźnie? Dlaczego akurat wybrał za swoją kolejną ojczyznę odległą od Polski Burgundię? Jaką rolę odegrał w naszej historii ten książę, któremu z powodu białych włosów już współcześni nadali przydomek „Biały” (*albus*). Nazywając tak Władysława *Kronika Janka z Czarnkowa* i inne źródła, nawet obce – francuskie (burgundzkie) i węgierskie. Często używano tylko – *dux Albus*. Miał też książę przydomek lokalny. Otóż mnisi z burgundzkiego opactwa w Dijon zwali go „Le Roy Lancelot”, czyli królem Lancelotem. Nawiązano tu do jednego z bardziej znanych bohaterów *Opowieści Okrągłego Stołu*⁴.

przeważnie wyd. 1); S. A. Sroka, *Książę Władysław Biały w Burgundii*, „Studia Historyczne”, t. 39, 1996, z. 2, s. 157–158; K. Jasiński, *Władysław Biały*, w: *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich* (Biblioteka Genealogiczna, t. 3), wyd. M. Górny, Poznań-Wrocław 2001 s. 187–188; *Poczet królów i książąt polskich*, wyd. M. Trąba, L. Krzyżanowski, Warszawa-Bielsko Biała 2010, s. 275.

² Najbardziej poprawny wizerunek płyty nagrobnej jak i napis zamieszcza K. Stronczyński, op. cit., s. 75. O zmianie w cytowanym napisie bliżej zob. w podrozdziale „Schyłek życia Władysława Białego”, s. 109–110.

³ Zob. m.in. J. Bartkowski, *Wspomnienie historyczne o Władysławie Białym księżęciu na Gniewkowie*, „Rocznik Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu”, R. 1869 [druk: 1870], Paryż 1870, s. 260–263; S.A. Sroka, op. cit., s. 157–158. Nieprawdziwe jest domniemanie o rzekomym grobowcu Władysława Białego w Pannonhalma na Węgrzech; por. J. Leniek, op. cit., s. 4, 21; S. Sroka, *Książę Władysław Biały w Pannonhalma*, „Nasza Przyszłość”, nr 77, 1992, s. 258–259 (przedruk w: tegoż, *Z dziejów stosunków polsko-węgierskich w późnym średniowieczu*, Kraków 1995, s. 127–137, tu s. 135–137).

⁴ O. Balzer, *Genealogia Piastów*, wyd 1, s. 367; S. A. Sroka, *Książę Władysław Biały w Burgundii*, s. 156, 158; K. Jasiński, *Władysław Biały*, s. 185.

W literaturze historycznej dziewiętnastowieczne opracowania, a i niektóre z XX w. dotyczące postaci księcia Władysława Białego są przestarzałe. Przedstawiają one postać Białego w sposób niepełny i nieściśły, podając często wręcz fantastyczne fakty, nie posiadające potwierdzenia źródłowego. Pierwszą publikację na temat Władysława napisał Francuz P. C. Amanton, w nakładzie zaledwie 50 egzemplarzy, przetłumaczoną następnie przez K. W. Wójcickiego⁵. Spośród publikacji omawianego okresu jako wartościowszą można wymienić rozprawę J. Leńka, który scharakteryzował wcześniejszy (przed 1887 r.) stan badań dziejów Władysława Białego⁶. Pozycja ta w pewnym stopniu spełnia wymogi naukowe. Przydatne jest również opracowanie J. Bartkowskiego, a to ze względu na zamieszczone w nim dokumenty z archiwum dijońskiego⁷. Dyplomy te odnoszą się do życia Białego po opuszczeniu przez niego księstwa gniewkowskiego na Kujawach. Jednak w samej pracy daje się zauważyć szereg błędów. Wypada także podkreślić, iż dzieje Władysława Białego doczekały się nawet opracowań w obcych językach: francuskim i węgierskim⁸.

Literatura dziewiętnastowieczna, do czasów O. Balzera, mimo że poświęciła wiele miejsca postaci Władysława Białego, nie wykorzystwała niekiedy zasadniczych źródeł. Opierała się zaś ona czasami na kronikach Marcina Kromera⁹ i Marcina Bielskiego¹⁰, do których należy podchodzić w tym

⁵ P. C. N. Amanton, *Vladislas duc de Cujavie moine de l'abbaye de Citeaux puis Benedictin*, Dijon 1832; tłumaczenie: K. W. Wójcicki, P. C. N. Amanton, *Władysław książę kujawski, zakonnik opactwa cystersów, później benedyktynów w Dyżonie, współzawodnik do korony polskiej po śmierci króla Kazimierza Wielkiego w XIV wieku, który po zgonie był pochowany w Dijon*, „Biblioteka Warszawska”, t. I, Warszawa 1864, s. 349–366; J. Leniek, op. cit., s. 138 i n. Por. S. A. Sroka, *Książę Władysław Biały w Burgundii*, s. 151, przypis 1, s. 157–158; idem, *Książę Władysław Biały w Pannonhalma*, s. 249 i przypis 1.

⁶ J. Leniek, op. cit., s. 136–157 lub odbitka s. 24. O niedostatkach tej pracy zob. rec. A. Semkowicza, w: „Kwartalnik Historyczny”, t. 1, 1887, s. 657.

⁷ J. Bartkowski, op. cit., s. 237–268.

⁸ P. C. N. Amanton, op. cit.; D. Fuxhoffer, *Monasteriologia regni Hungariae*, t. I, Wespriemii 1803; inne pozycje zob. S. A. Sroka, *Książę Władysław Biały w Pannonhalma*, s. 250 i n; tenże, *Książę Władysław Biały w Burgundii*, s. 151 i n.

⁹ *Kronika Polska Marcina Kromera*, wyd. M. B. Błazowski, Sanok 1857, s. 600–603.

¹⁰ *Kronika Polska Marcina Bielskiego*, wyd. K. J. Turowski, Sanok 1856, s. 425–428.

zakresie bardzo krytycznie. Również napis na pomniku księcia w Dijon, mówiący o sukcesji tronu polskiego, stał się powodem niejednej pomyłki w historiografii. Pozostała także nieznaną badaczom polskim w XIX, a nawet do schyłku XX w., między innymi monografia władcy Burgundii Filipa Śmiałego, autorstwa historyka francuskiego E. Petita, informująca o udziale rycerzy burgundzkich u boku Władysława Białego, w jego walkach na Kujawach w 1375-1376 r.¹¹

Dlatego też dziewiętnastowieczna historiografia, a i późniejsza, ogólnie mówiąc ujmowała niekiedy błędnie, a przede wszystkim w sposób uproszczony i dość tendencyjny dzieje życia księcia Władysława Białego, a mianowicie następująco: uważano, że książę Władysław Biały władał trzema księstwami – bydgoskim, inowrocławskim i gniewkowskim. Przyczyną opuszczenia przez Władysława księstwa gniewkowskiego miała być śmierć jego pięknej i ukochanej żony. Z tego też powodu książę rzekomo sprzedał swoje księstwo królowi Kazimierzowi Wielkiemu. Literatura ta uważała także, że książę Władysław Biały został przez króla Kazimierza skrzywdzony poprzez odsunięcie go od tronu polskiego. Ale mimo to książę miał zamiar objąć tron po śmierci ostatniego króla Piasta i dlatego utworzył własne stronnictwo, gotowe poprzeć go w walce o koronę. Przy czym przyjmowano, że Władysław był prześladowany przez Kazimierza Wielkiego, a później również przez Ludwika Wielkiego węgierskiego, nowego króla Polski z dynastii Andegawenów. Po śmierci Kazimierza 5 listopada 1370 r. Władysław Biały rzekomo zachwiał tronem Ludwika węgierskiego w Polsce. I niewiele podobno brakowało, aby objął on tron. W 1373 r. książę został przyjęty w Gnieźnie przez burmistrza miasta Hanka, który z tej okazji jakoby wydał wielką ucztę, na której zaproszonym gościom miał przedstawić Władysława Białego jako prawnego i jedyne go następcę Kazimierza Wielkiego. Na znak hołdu książę został wówczas obdarowany sokołem. Potem z pomocą panów wielkopolskich zajął swoje księstwo, występując zbrojnie przeciwko królowi Węgier i Polski Ludwikowi Andegaweńskiemu. Z tych właśnie względów

¹¹ E. Petit, *Ducs de Bourgogne de la maison de Valois*, t. 1: *Philippe le Hardi 1363-1380*, Paris 1909; por. S. A. Sroka, *Książę Władysław Biały w Burgundii*, s. 153-154.

miął ponoć król Ludwik węgierski prześladować księcia Władysława Białego. Ostatecznie Władysław jakoby po raz drugi sprzedał swoje księstwo, tym razem Ludwikowi. Natomiast po śmierci w 1382 r. Ludwika węgierskiego Władysław Biały miał być powtórnie zapraszany do objęcia tronu polskiego. Tym razem jednak znowu powodzenie, czyli objęcie korony polskiej, najpierw przez Jadwigę Andegaweńską, a potem i Jagiełłę miały go pozbawić tronu¹². Karol Szajnocha twierdził o księciu, że był to jeden z najgłośniejszych awanturników swojego wieku i jedyny błędny rycerz naszej historii¹³. W literaturze XIX w. wyjątkiem jest tutaj wybitne, jak na ówczesny stan badań, dzieło Oswalda Balzera pt. *Genealogia Piastów*, w którym autor zwięźle, a przy tym sumiennie przedstawił dzieje Władysława Białego. Jest to pierwsze sensu stricto naukowe opracowanie i zarazem niejako podsumowanie dotychczasowego stanu wiedzy o życiu tego księcia¹⁴.

Przypisywano mu różne, najczęściej o złych intencjach, działania i cechy charakteru, które na ogół nie znajdują potwierdzenia w źródłach. Obwiniano Władysława Białego o zabójstwo sędziego kujawskiego Stanisława Kiwałę podczas sporu o pograniczne posiadłości¹⁵. Zarzucano księciu „trudny charakter”¹⁶, „awanturnictwo”¹⁷, zmienne i lekkomyślne postępowanie¹⁸; uważano, iż *nie sprawdził się zupełnie jako kandydat na króla Polski*¹⁹. Ale też

¹² A. Oleszczyński, op. cit., s. 100–108; K. Szajnocha, *Jadwiga i Jagiełło 1374–1413*, t. I, Lwów 1861 (lub Warszawa 1902), s. 173–175, t. II, s. 47–58; K. W. Wójcicki, *Książę Biały*, s. 71–86.

¹³ K. Szajnocha, *Jadwiga i Jagiełło*, Warszawa 1902, cz. I, s. 149–150; cz. II, s. 136.

¹⁴ O. Balzer, op. cit., wyd. 1, s. 367–372; wyd. 2, 640–647.

¹⁵ Na przykład A. Oleszczyński, op. cit., s. 101; K. Stronczyński, op. cit., s. 71. Inaczej J. Leniek, op. cit., s. 142, przyp. 1.

¹⁶ M. R. Kabaciński, *Księstwo gniewrowskie w XIV w.*, ok. 1314–ok. 1390, w: *Gniewkowo w średniowieczu. Książęta – księstwo – miasto*, Gniewkowo 1993, s. 22.

¹⁷ K. Szajnocha, op. cit., cz. I, s. 149; J. Leniek, op. cit., s. 157; J. Dąbrowski, *Dzieje Polski średniowiecznej*, t. II, Kraków 1926, s. 175; J. Matuszewski, *Rzekomy I zjazd koszycki w 1373 r.*, „Kwartalnik Historyczny”, R. 1, 1993, s. 54.

¹⁸ J. Dąbrowski, *Dzieje Polski średniowiecznej*, t. II, s. 175–176.

¹⁹ M.in. w nowszej literaturze M. M. [M. Michalski], *Władysław Biały*, w: *Słownik władców polskich*, Poznań 1997, s. 418.